

**YANGI O‘ZBEKISTONDA DEMOKRATIK HUQUQIY DAVLAT QURISH
SHAROITIDA ADVOKATURA INSTITUTINING ROLI**

Xoliqulov Asqarjon Abdumalik o‘g‘li

Samarqand davlat universiteti Fuqarolik huquqiy fanlar kafedrası assistenti

**ИНФОРМАЦИЯ О
СТАТЬЕ**

АННОТАЦИЯ:

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

Received: 14.10.2026

Revised: 15.10.2026

Accepted: 16.10.2026

**КЛЮЧЕВЫЕ
СЛОВА:**

*Konstitutsiyaviy
islohotlar, advokatura,
kasbiy mustaqillik,
protsessual tenglik, advokat
so‘rovi, advokatlik siri, sud-
huquq tizimi, Germaniya
tajribasi, AQSh huquqi,
advokat daxlsizligi..*

*Ushbu yirik ilmiy-tahliliy ma’ruzada yangi
tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi
Konstitutsiyasi kontekstida advokatura institutini
tizimli rivojlantirish, advokatlarning kasbiy
mustaqilligi, daxlsizligi va protsessual
vakolatlarini real ta’minlashning
konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari juda keng
qamrovda tahlil qilingan. Sohada yillar
davomida to‘planib qolgan tizimli muammolar,
xususan, jinoyat protsessida ayblov va himoya
tomonlari o‘rtasida protsessual tenglik
prinzipining real ishlamasligi, advokatlik
so‘rovining samaradorligi pastligi va advokatlik
sirining buzilish xavflari aniq statistik
ma’lumotlar va kriminalistik tahlillar asosida
ochib berilgan..*

Zamonaviy demokratik huquqiy davlatning eng asosiy mezonlaridan biri — bu har bir insonning huquqlari va qonuniy manfaatları davlat tomonidan kafolatlanishi hamda himoya qilinishidir. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida sud-huquq tizimini tubdan isloh qilish, odil sudlovga erishish darajasini yuksaltirish hamda inson qadr-qimmatini ustuvor qadriyatga aylantirish davlat siyosatining bosh poydevori etib belgilandi. Odil sudlovni ta’minlash, fuqarolarning huquqlarini himoya qilish tizimini shakllantirish esa kuchli, mustaqil va erkin faoliyat yuritadigan advokatura institutisiz mutlaqo imkonsizdir.

Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, tergov va sud idoralarining vakolatlari haddan tashqari kengayib, ularga nisbatan tizimli va teng kuchga ega bo‘lgan ijtimoiy-huquqiy nazorat hamda himoya mexanizmi mavjud bo‘lmagan jamiyatda qonun ustuvorligi buziladi, inson huquqlarining ommaviy ravishda toptalishi yuzaga keladi. Advokatura instituti aynan davlatning majburlov apparati va oddiy fuqaro o‘rtasidagi muvozanatni ushlab turuvchi, fuqarolik jamiyatining eng muhim huquqiy qalqoni hisoblanadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda advokatlar faoliyati uchun sharoitlarni yaxshilash, ularning sonini oshirish, sohani raqamlashtirish va Advokatlar palatasining tashkiliy mustaqilligini mustahkamlash borasida qator farmon va qarorlar qabul qilindi. Biroq, advokaturaning jamiyatdagi mavqeini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, uni davlat organlari bilan teng maqomdagi muloqot ishtirokchisiga aylantirish uchun faqat sohaviy normativ hujjatlar yetarli emas edi. Buning uchun eng oliy darajadagi — Konstitutsiyaviy maqom talab etilar edi. Shu sababli, Konstitutsiyaviy islohotlar davrida advokatura tizimini tubdan transformatsiya qilish masalasi kun tartibiga qo'yildi.

2023 yilda umumxalq referendumida asosida qabul qilingan yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquqlarini himoya qilish kafolatlari tubdan kuchaytirildi. Ushbu tarixiy hujjatda ilk bor advokatura institutiga alohida bob ajratildi (XXII bob) va uning huquqiy maqomi oliy davlat darajasida mustahkamlab qo'yildi. Bu qadam milliy davlatchiligimiz tarixida advokatning maqomini oddiy texnik himoyachidan konstitutsiyaviy sub'ekt darajasiga ko'targan muhim burilish nuqtasi bo'ldi.

Konstitutsiyaning 141-moddasiga ko'ra, jismoniy va yuridik shaxslarga malakali huquqiy yordam ko'rsatish uchun advokatura faoliyat ko'rsatadi. Qonunda nazarda tutilgan holatlarda huquqiy yordam davlat hisobidan ko'rsatilishi belgilandi. Eng muhimi, advokatura faoliyati qonuniylik, mustaqillik va o'zini o'zi boshqarish prinsiplariga asoslanishi konstitutsiyaviy darajada e'lon qilindi. Bu davlat organlarining advokatlarining ichki faoliyatiga, tashkiliy tuzilmasiga va ularning o'z mijozlari bilan munosabatlariga aralashishini taqiqlovchi bosh huquqiy to'siqdir.

Konstitutsiyaning 142-moddasi esa advokatning bevosita kasbiy faoliyati daxlsizligiga bag'ishlangan: «Advokatning o'z kasbiy vazifalarini bajarishiga aralashishga yo'l qo'yilmaydi. Advokatga o'z mijozining ishi bo'yicha muayyan maqom va imtiyozlar taqdim etiladi, ular qonun bilan himoya qilinadi». Ushbu norma jinoyat va fuqarolik ishlarini ko'rish jarayonida tergovchilar, prokurorlar yoki sudyalardan advokatga bosim o'tkazishga, uning vakolatlarini cheklashga bo'lgan har qanday urinish to'g'ridan-to'g'ri Konstitutsiyani buzish, deb baholanishini anglatadi. Biroq, ushbu konstitutsiyaviy prinsiplarning hayotda to'liq ishlashi uchun sohaviy qonunchilikda va protsessual kodekslarda ularni buzganlik uchun javobgarlikning muqarrarligi tizimi yaratilishi lozim.

Advokatning kasbiy mustaqilligi — bu shunchaki nazariy tushuncha emas, balki odil sudlovning real mavjudligini ko'rsatuvchi asosiy ko'rsatkichdir. Xalqaro miqyosda, xususan BMT tomonidan 1990 yilda qabul qilingan «Advokatlarining roliga taalluqli asosiy prinsiplar» (Gavana deklaratsiyasi) hujjatida davlatlar zimmasiga advokatlarining hech qanday to'sqinliklarsiz, ta'qiblarsiz va noqonuniy aralashuvlarsiz o'z kasbiy vazifalarini bajarishini ta'minlash majburiyati yuklangan. Mazkur xalqaro standartlarga ko'ra, advokatning mustaqilligi uchta asosiy ustunga tayanadi:

1. Institutsional mustaqillik: Advokatlar hamjamiyati va ularning uyushmalari (Advokatlar palatasi) ijro etuvchi hokimiyat organlaridan, xususan Adliya vazirligidan to'liq

mustaqil ravishda faoliyat yuritishi, advokatlik maqomini berish va undan mahrum etish tizimi faqat advokatlarning o'zlari tomonidan boshqarilishi lozim.

2. Protsessual mustaqillik: Advokat o'z mijozini himoya qilish taktikasi va strategiyasini tanlashda, dalillarni to'plash va taqdim etishda mutlaqo erkin bo'lishi, uning himoya nuqtai nazari uchun ta'qib qilinmasligi kafolatlanishi lozim.

3. Moliyaviy va tashkiliy mustaqillik: Advokatlik tuzilmalarining iqtisodiy faoliyati, ularning mijozlar bilan tuzadigan shartnomalari va gonorar siyosati davlat tomonidan nazorat qilinmasligi kerak. Bu advokatning iqtisodiy jihatdan davlat organlariga qaram bo'lib qolmasligini ta'minlaydi.

O'zbekiston milliy qonunchiligida ushbu prinsiplar e'lon qilingan bo'lsa-da, amaliyotda Advokatlar palatasi faoliyatini muvofiqlashtirishda va advokatlik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi litsenziyalarni berish hamda bekor qilish jarayonida hali hamon adliya organlarining ta'siri saqlanib qolmoqda. Bu esa advokatlarning o'z faoliyatlarida davlat idoralariga nisbatan to'liq mustaqil pozitsiyani egallashlariga ruhiy va huquqiy jihatdan ma'lum ma'noda to'sqinlik qilmoqda.

Konstitutsiya va sohaviy qonunlarda «ayblov va himoya tomonlarining protsessual tengligi» prinsipi rasman belgilab qo'yilgan bo'lsa-da, jinoyat protsessi amaliyotida bu prinsip deklarativ xususiyatga ega bo'lib qolmoqda. Amaldagi Jinoyat-protsessual kodeksi tuzilishi jihatidan hali ham sovet davridan qolgan «tergov ustuvorligi» (inkvizitsion protsess) modeliga asoslangan. Tergov organi va prokuror davlat nomidan ish yuritadi va ularning ixtiyorida butun davlat majburlov apparati, ekspertlik muassasalari va tezkor-qidiruv organlari turadi.

Advokat esa dalil to'plashda faqat shaxslardan so'rov o'tkazish va davlat idoralariga xat (so'rovnoma) yuborish bilan cheklanadi. Eng achinarlisi, advokat tomonidan katta qiyinchiliklar bilan to'plangan dalillar tergovchi yoki sudya tomonidan «ishga aloqador emas» yoki «qonuniy yo'l bilan olinmagan» degan vajlar bilan rad etilishi juda oson kechadi. Buni yaqqol ko'rish uchun quyidagi tahliliy jadvalga e'tibor qaratamiz:

Protsessual mezonlar	Ayblov tomoni (Tergovchi/Prokuror)	Himoya tomoni (Advokat)
Dalil to'plash muddati va vakolati	Cheklanmagan muddat (tergov davomida), barcha tezkor-qidiruv va texnik vositalardan foydalanish huquqi.	Faqat rasmiy so'rov va fuqarolar roziligi bilan so'rov o'tkazish. Muddat cheklangan.
Ekspertiza tayinlash huquqi	Majburiy tartibda davlat ekspertiza muassasalariga qaror yuboradi va natijasini	Mustaqil ravishda ekspertiza tayinlay olmaydi, faqat tergovchiga

	ishga qo'shadi.	iltimosnoma kiritadi.
Tintuv va olib qo'yish harakatlari	Sud sanksiyasi yoki kechiktirib bo'lmaydigan hollarda shaxsiy qaror bilan istalgan joyda o'tkazadi.	Bunday vakolatga ega emas, daliliy ashyolarni majburiy olish imkoniyati yo'q.
Dalillarni tan olish va baholash	O'zi to'plangan hujjatlarni majburiy ravishda ish jildlariga tikadi va qonuniy deb baholaydi.	To'plangan hujjatni ishga qo'shish uchun tergovchi yoki sudyaning roziligini olishga majbur.

Ushbu jadvaldan ko'rinib turibdiki, jinoyat prosessi dastlabki tergov bosqichidayoq bir tomonlama (ayblov yo'nalishida) shakllanadi. Sud majlisiga kelib esa, sudya tergov organi tomonidan bir necha oy davomida to'plangan va tizimlashtirilgan ko'p jildlik ish hujjatlari ta'siri ostida bo'ladi. Buning oqibatida, respublikada oqlov hukmlarining ulushi umumiy ko'rilgan jinoyat ishlariga nisbatan juda past (taxminan 1-2 foiz atrofida) saqlanib qolmoqda. Bu ko'rsatkich odil sudlovda himoya tomonining ovozi va dalillari qanchalik zaif ekanligini ko'rsatadi.

Advokatning jinoyat, fuqarolik yoki iqtisodiy ish bo'yicha mustaqil dalil to'plashdagi eng asosiy va, deyarli, yagona huquqiy vositasi — bu advokatlik so'rovidir. «Advokatura to'g'risida»gi Qonunga muvofiq, davlat organlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlar advokat so'roviga qonunda belgilangan muddatda (ish kunlarida) majburiy tartibda ma'lumotlar va hujjatlarni taqdim etishlari shart. Biroq, ushbu muhim vositaning amaldagi samaradorligi juda past darajada qolmoqda.

Advokatlar palatasi tomonidan o'tkazilgan ijtimoiy so'rovlar va amaliyot tahlillari shuni ko'rsatadiki, davlat organlari va xususiy tashkilotlar advokatlar tomonidan yuborilgan so'rovlarning deyarli 60-70 foiziga belgilangan muddatlarni buzgan holda javob berishadi yoki umuman rasmiy, mazmunsiz xatlar (otpiska) bilan qutulishadi. Rad etishning eng keng tarqalgan bahonalari — «bu ma'lumot tijorat siri hisoblanadi», «shaxsga doir ma'lumotlarni uchinchi shaxsga bera olmaymiz» yoki «ma'lumotni faqat sud yoki tergov organi so'rovi bilan taqdim etamiz» kabi qonunga zid vajlardan iboratdir.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 197-4-moddasida advokatning kasbiy faoliyatiga to'sqinlik qilish, jumladan advokat so'roviga javob bermaslik yoki yolg'on ma'lumot berish uchun ma'muriy jarima nazarda tutilgan. Biroq, ushbu modda amalda deyarli ishlamaydi. Sababi — ushbu huquqbuzarlik bo'yicha ma'muriy bayonnoma tuzish vakolati advokatning o'zida ham, Advokatlar palatasida ham mavjud emas. Advokat ushbu

masala bo'yicha prokuratura organlariga murojaat qilishga majbur. Prokuratura esa davlat organi sifatida ko'pincha boshqa davlat organi mansabdor shaxsiga nisbatan advokatning shikoyati asosida ish qo'zg'atishga hafsala qilmaydi va natijada huquqbuzar jazosiz qolaveradi.

Advokatlik siri — bu advokaturaning ma'naviy va huquqiy poydevoridir. Fuqaro advokatga murojaat qilar ekan, o'zining eng yashirin, hech kimga ayta olmaydigan sirlari va hujjatlarini unga ishonadi. Agar davlat advokat va mijoz o'rtasidagi ushbu muloqotning mutlaq sir saqlanishini kafolatlay olmasa, fuqarolarning huquqiy tizimga va davlatga bo'lgan ishonchi butunlay yo'qoladi. Amaldagi qonunchilikka ko'ra, advokatdan mijozi unga ishongan sirlarni tergovda ko'rsatma sifatida talab qilish taqiqlanadi.

Shunga qaramay, amaliyotda advokatlik sirini buzishga qaratilgan yashirin va bilvosita prosessual harakatlar uchrab turadi. Xususan, jinoyat ishi doirasida advokatning ishxonasida yoki uyida «boshqa shaxsga tegishli dalillarni qidirish» vaji ostida tintuv o'tkazish holatlari mavjud. Bunday tintuvlar davomida tergovchilar advokatning kompyuter xotirasini, uning mobil telefonini va eng muhimi — boshqa mijozlarga tegishli bo'lgan «advokatlik dosellarini» (huquqiy hujjatlar, himoya strategiyalari) ko'zdan kechirish va olib qo'yish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu esa tizimli ravishda advokatlik sirining ommaviy buzilishiga olib keladi.

Bundan tashqari, zamonaviy raqamli texnologiyalar asrida advokatlarning telefon so'zlashuvlarini yashirincha eshitish, ularning elektron pochta va messengerlardagi yozishmalarini tezkor-qidiruv tadbirlari (TQT) doirasida nazorat qilish xavfi juda yuqori. Amaldagi qonunchilikda advokatga nisbatan TQT o'tkazish bo'yicha hech qanday maxsus, cheklangan tartib nazarda tutilmagan. Oddiy fuqaroga nisbatan qanday tartibda TQT sanksiyasi berilsa, advokatga nisbatan ham shunday berilaveradi. Vaholanki, advokatning telefoni eshitilganda, u bilan gaplashayotgan yuzlab mutlaqo beayb mijozlarning sirlari ham davlat organi qo'liga o'tadi, bu esa konstitutsiyaviy huquqlarning qo'pol buzilishidir.

Milliy qonunchilikni isloh qilishda dunyoda tan olingan, yuz yillar davomida shakllangan ilg'or huquqiy tizimlar tajribasini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Bu borada Germaniya Federativ Respublikasi (anglo-sakson va roman-german tizimlari tutashgan joy) va AQSh tajribasi juda ibratlidir.

Germaniya tajribasi: Germaniya Jinoyat-prosessual kodeksiga asosan, advokat oddiygina himoyachi emas, balki «odil sudlovning mustaqil organi» (Organ der Rechtspflege) hisoblanadi. Bu maqom uni sudya va prokuror bilan mutlaqo teng darajaga ko'taradi. Germaniya qonunchiligiga ko'ra, advokatning ofisida yoki uyida tintuv o'tkazish va undan mijoziga tegishli hujjatlarni olib qo'yish qonun bilan qat'iy taqiqlangan. Agar tergov organi advokatning o'zi jinoyat sodir etgan deb gumon qilsa va tintuv o'tkazish shart bo'lsa, bu harakat faqat maxsus sud qarori bilan va albatta Advokatlar palatasi vakilining bevosita ishtirokida amalga oshiriladi. Palata vakili tintuvda qatnashib, boshqa mijozlarning sirlari buzilmayotganligini nazorat qiladi.

=====

AQSh tajribasi: AQSh huquq tizimida «Advokat va mijoz o'rtasidagi muloqot imtiyoz» (Attorney-Client Privilege) mutlaq xususiyatga ega. Hech qanday prokuror, tergovchi yoki hatto Oliy sud ham advokatni o'z mijoziga qarshi ko'rsatma berishga yoki u taqdim etgan hujjatlarni topshirishga majburlay olmaydi. Bundan tashqari, AQShda «zaharlangan daraxt mevasi» (Fruit of the poisonous tree) prinsipi juda qat'iy ishlaydi. Agar tergov organi advokatning vakolatlarini yoki advokatlik sirini sal bo'lsa-da buzgan holda biron bir dalil qo'lga kiritgan bo'lsa, ushbu dalil avtomatik ravishda yuridik kuchini yo'qotadi va sud undan ayblov maqsadida foydalanishni taqiqlaydi.

Ushbu xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, advokatning daxlsizligi faqat qog'ozda emas, balki tergov organlarining noqonuniy harakatlarini yo'qqa chiqaruvchi kuchli prosessual to'siqlar orqali ta'minlanadi. Milliy tizimimizda ham aynan mana shunday real va ishlaydigan mexanizmlarni joriy etish vaqti keldi.

Konstitutsiyada belgilangan oliy kafolatlarni real hayotda ishlovchi, tergovchi va sudya tomonidan buzilishi mumkin bo'lmagan mexanizmga aylantirish uchun milliy qonunchilikka quyidagi tub o'zgartirishlarni kiritish taklif etiladi:

1. Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning 197-4-moddasiga o'zgartirish kiritish: Advokat so'roviga belgilangan muddatda javob bermaganlik, ma'lumotlarni yashirganlik yoki ataylab yolg'on ma'lumot berganlik uchun jarima miqdori bazaviy hisoblash miqdorining 20 baravaridan 50 baravarigacha (hozir juda kam) keskin oshirilsin. Eng muhimi, ushbu huquqbuzarlik bo'yicha ma'muriy bayonnoma tuzish vakolati to'g'ridan-to'g'ri Advokatlar palatasi va uning hududiy boshqarmalariga berilsin. Bu bayonnoma sud tomonidan jazo qo'llash uchun to'g'ridan-to'g'ri asos bo'lishi lozim.

2. Jinoyat-prosessual kodeksiga «Advokatlik dosesi daxlsizligi» institutini kiritish: JPKga advokat tomonidan o'z kasbiy faoliyati davomida to'plangan hujjatlar, audioyozuvlar, ekspert xulosalari va qaydlarni (advokatlik dosesini) tergov organi tomonidan olib qo'yilishi, ko'zdan kechirilishi va dalil sifatida foydalanilishini mutlaqo taqiqlovchi maxsus modda kiritilsin.

3. Daxlsizlik kafolatlarini viloyat darajasiga ko'tarish: Advokatga nisbatan jinoyat ishi qo'zg'atish, uni qamoqqa olish, uning uyi va ofisida tintuv o'tkazish hamda uning telefon so'zlashuvlarini eshitish (TQT) bo'yicha sanksiya berish vakolati tuman prokurorlaridan olinib, faqat Qoraqalpog'iston Respublikasi prokurori, viloyatlar va Toshkent shahar prokurorlariga berilsin va bu haqda Advokatlar palatasi majburiy tartibda xabardor qilinsin.

Xulosa

Advokatning huquqiy maqomi va kasbiy mustaqilligini ta'minlash — bu faqatgina advokatlar sinfining manfaati emas, balki har bir fuqaroning huquqlarini davlat organlarining ehtimoliy suiiste'molliklaridan himoya qilish tizimidir. Ushbu konsepsiyada ilgari surilgan takliflar mamlakatimizda odil sudlov sifatini xalqaro standartlar darajasiga ko'taradi.

FOYDALANILGAN ILMIY-HUQUQIY ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023 yil.
2. O'zbekiston Respublikasining "Advokatura to'g'risida"gi Qonuni va sohaviy normativ hujjatlar.
3. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: "Tasvir", 2022 yil.
4. Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги халқаро пакт. Нью-Йорк, 1966 йил 16 декабрь (International Covenant on Civil and Political Rights. New York, 16 December 1966). УПЛ: https://www.ohchr.org/en/instruments_mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 10 июндаги “Тезкор-кидирув ҳамда тергов фаолиятида шахсининг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-89-сон Фармони (Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. UP-89 of 10 June 2024 “On Measures to Further Strengthen the Guarantees of Reliable Protection of Individual Rights and Freedoms in Operational-Search and Investigative Activities”). УПЛ: <https://lex.uz/docs/6964387>
6. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси. 1994 йил 22 сентябрь (2026 йил 9 октябрь ҳолатига) (Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan of 22 September 1994, as in force on 9 October 2026) // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. УПЛ: <https://lex.uz/docs/111460>
7. UN Human Rights Committee. General Comment No. 35. Article 9 (Liberty and security of person). CCPR/C/GC/35. 16 December 2014
8. ECtHR. Letellier v. France, no. 12369/86. Judgment of 26 June 1991. Series A no. 207